

"Dilde, fikirde, işte birlik"

"Dilde, fikirde, işte birlik" Türk dünyasının büyük dübünce adamlarından ve reformistlerinden biri olan Gaspýralý Ýsmail Bey, (1853-1856) bütün piddetiyle devam ederken, Bahçesaray'a iki saat mesafedeki Avcýköy'de dünyaya geldi. Babasının doğdu nisbetle Gaspýralý (Gaspýralý) lâkabını alan Ýsmail Bey'in çocukluğu, Kýrym Türk kültürünün bebiđi olan Bahçesaray'da geçmesi onun ruhunda, sokakları, camileri, evleri ve özellikle Hansaray'ile, silinmez Ýzler bıraktı. Henüz on yaşındayken Akmescit lisesine gönderilen Ýsmail, orada Ýki sene kaldıktan sonra Varonej şehrindeki askerî okula nakledilmiştir. Daha sonra Moskova Askerî Ýdadisi'ne yerleştirilen Gaspýralý'nın bütün bu okullarına ruhuna alabildiğine yabancı bulduğunu biliyoruz. O yıllarda Moskova Panislavizm'in merkezidir. Özellikle Türk dübmanlığına dayanan Slav ırkçılığı, Türklüğe ve Ýslâm'a karşı, acımasız bir taassubu sürekli olarak canlı tutmak için faaliyet gösteriyordu. korkunç dübmanlıkları, Gaspýralý'nın birkaç arkadaşının ruhunda öyle büyük bir derin etki yaratmıştı ki, altıncı sınıfa geçtikten sonra Girit'te asilerle savaşıyan Türk kardeşlerinin yardımına koymaya karar verdiler. Bir kayıkla kırk beş gün kürek çektikten sonra Doğu nehrini geçerek Odesa'ya ulaştılar. Ýstanbul'a gitmek üzere vapura binmeye çalıştıkları sırada , pasaportları bulunmadığı için yakalanarak Bahçesaray'a gönderildiler.

GENÇ ÝSMAÝL MOSKOVA'DA Henüz on yaşındayken Akmescit lisesine gönderilen Ýsmail, orada Ýki sene kaldıktan sonra Moskova'daki okuluna dönmeyecek, Bahçesaray'da Mengligiray tarafından kurulmuş olan Zincirli Medresesi'ne 400 ruble maaşla Rusça muallimliğine tayin edilecektir. Bir buçuk yıl kadar süren bu görevi sırasında, bol bol okuyarak Rus edebiyatı ve fikir akımları hakkında esaslı bilgiler edinen Ýsmail Bey, bir yandan da Rus basınına takip ederek politik gelişmeleri ve Rusya'da işte dübmanlık izlediği politikayı daha İyi kavramaya çalışıyor, ayrıca o yıllarda epeyce yaygınlaşmış bulunan "Batılılaşma" akımı üzerinde dübünüyordu. Yerde kafasını çok meğul edecek olan "sosyalizm" hakkında da hayatının bu döneminde epeyce bilgi topladı. Gaspýralý, 1869 yılında maaşı 600 rubleye çıkarılarak Yalla'da Dereköy mektebine tayin edilmiş, burada iki yıl kaldıktan sonra Bahçesaray'a dönerek yeniden Zincirli Medresesi'nde Rusça dersleri vermeye başlamıştır. Gaspýralý, o zamana kadar kafasını tepekkül eden "yenilikçi" fikirleri ilk olarak Zincirli Medresesi'nde uygulamaya çalışmış, talebelerine, asıl görevi dübünce "usul-ü (yeni metod)'le Türkçe dersleri verdiği gibi, medreselerde uygulanan "skolastik" eğitim tarzını da eleştirmeye başlamıştır. Fakat talebeler, ne de Kýrym halkı, psikolojik olarak böyle bir; yeniliğe hazırdı. Nitekim ders saatlerini zil çalarak ilan etmeye kalkışmaları çan sesinden haklı olarak nefret eden talebelerin büyük tepkisine yol açmıştır, ölümle tehdit edilince, Zincirli Medresesi'nden ayrılmak zorunda kalan Ýsmail Gaspýralý, bu tecrübesini daha sonra şöyle yorumlayacaktır: "Bizde ilk tedaris ve terbiyenin olmadığı mektepte, dinî mekteplerimizin korkunç geriliğini ise daha sonra Zincirli'de tamamıyla öğrendim ve bunun için daha devirlerde her şeyden önce bu esasların ıslah edilmesi gerektiğine inandım." ÝSMAÝL, PARÝS'TE... Türkiye'ye gitmek, ilk macerasından sonra, Ýsmail Bey'in içinde hiç sönmeyen bir arzu haline gelmiştir. Bunun için 1871'de Ýstanbul'a gelerek zabıt olmayı istemiş de, tahsili yarıda kaldığı için bunun mümkün olamayacağını dübünce tahsilini tamamlamak ve Fransızca'yı pekilde öğrenmek üzere Paris'e gitmiştir (1872). Yalta'dan hareket ettiği sırada, cebinde sadece 200 ruble vardır. Gaspýralý, sonlarına kadar Paris'te kalmış, hatta o yıllarda orada bulunan ünlü Rus romancısı Turgeniyef'in takdirini kazanarak sekreterlik yapmıştır. Gaspýralý'yı, Paris'te, bizim Jön Türklerin aksine, hayatım çalışarak kazanan, körü körüne hayranlıkla kapılmaksızın medeniyetini anlamak için bütün tecrüsesünü seferber eden genç bir adam olarak görüyoruz. Ýsmail Bey, Avrupa izlenimlerini sonra "Avrupa Medeniyetine Bir Nazar-ı Muvazene" adıyla 1302 (1886/87)'de Ýstanbul'da, Ebuzziya Matbaası'nda basılan küçük risalesinde anlatacaktır. 1977 yılında Prof.Dr. Mehmet Kaplan tarafından sadeleştirilerek Türk Kültürü (Ekim 1977) dergisinde yayınlanan bu risalesinden, Gaspýralý'nın Batı medeniyetini gerçekten çok iyi tanıdığı ve bütün çelişkilerini gördüğü anlaşılmaktadır.

DAĐILIMINDA EPÝTSÝZLYK Gaspýralý'ya göre, büyük teknolojik gelişmelere rağmen, Batı'da servet dağılımında büyük bir azınlık servet ve refah içinde yüzerken, büyük çoğunluk sefalet içinde sürünmektedir. Halbuki hakiki medeniyetin ölçüsü temel esprisi olan "hakkaniyettir. Bu bakımdan Batı medeniyetini insanlığın ulaşılabileceği tek zirve olarak görmek yanlıştır; "Eğer insanlığın görüp göreceği son yapay tarzı ve son medeniyet bu ise, insanlar çok talihsiz imişler." Batı'da servet dağılımının eşitsizliğin sosyalistlerin ipine yaradığını söyleyen Gaspýralý, "Yerleme yoluna girmiş Ýslâm ülkeleri ve kavimleri gelecekteki uyuracaklar? Avrupa'nın peşinden giderek sonra da sosyalizm belalarına uğrayacak isek yazık gayret ve, emeğimize! Okuya okuya 'sivilize' olup Frenkler gibi olacağız diyorsak ve mukaddes bir hayat gayesi edine-meyeceksek yazık bizlere!" diyor ve insanların birbirleriyle münasebetlerinde, John Stuart Mill'in sistemleştirdiği "ütilitarizm"den, yani fayda:- cıhtan önce gözetilecek şeyin "hakkaniyet" olduğunu ifade ediyor. **BAĐESARAY BELEDÝYE BAĐKANLIĐI** Gaspýralý, Paris'ten kendi memleketine döndü, artık Türk zabiti olabileceğini ümit ederek Ýstanbul'a gelmiş, fakat kaldığı bütün kapılar yüzüne kapanmıştır. Ýpin acıklı müracaat ettiği Sadrazam Mahmud Nedim Paşa, bu müracaat hakkındaki Rus sefiri Ýgnatief'in fikrini almaya kalkışacaktır. Ya bir yıl, Ceride-i Askeriye'de mütercim olarak çalışıp amcası Halil Efendi'nin yanına da kalan Ýsmail Bey, bu arada basını takip ederek Osmanlı devletinin ekonomik, politik ve sosyal yapısı hakkında sağlam fikirler edinmiştir. Ulaştığı en önemli kanaat ise Türkiye'de servetin ticaret hayatını ellerinde tutan azınlıklarda biriktiği, Türklere ise memur olma hastalığının iflah olmaz bir hastalık geldiği idi. Ýsmail Bey'in yazarlık hayatı, Ýstanbul'da bulunduğ yıllarda başladı. Buradan gönderdiği yan gerçek, yarı hayal mektupları, Moskova ve Petesburg'da çıkan Rus gazetelerinde yayınlanıyordu. Zabıtlık hayalinin gerçekleştirileceğini anlayınca, 1875 yılında Kýrym'a dönen Gaspýralý, 1878'de Bahçesaray belediye başkanlığına seçilinceye kadar başka hiç bir işe sadece okudu ve milletin hayatını inceledi. Gaspýralý Ýsmail Bey, 1878 yılında Bahçesaray belediye başkanlığına seçildi sayesinde dübündüğü bazı yenilikleri gerçekleştirilebileceğini zannediyordu, ne var ki önüne yine bazı engeller çıktı. Behir sokak fenerler koydurmak ve bir hastahane açmak tebebbüsü, belediye meclisi üyeleri tarafından şehrin kasasını baltacı gerektirildi reddedilmiş, yapıllara okuma yazma öğretmek için başladığı gece dersleri, kömür masrafı olarak istenen cüz'î paranın verilmesi yüzünden sonuçsuz kalmıştı. Belediye başkanı olarak görevlerini -bütün imkânsızlıklara rağmen-yerine getirmeye çalışırken misyonunu da hiç unutmayan Gaspýralý, 1879 yılında, bir gazete çıkarmak için Rus hükümetine müracaat ettiyse de, bu müracaat reddedildi. Fakat o, mutlaka yayın yoluyla millete hizmet etmek istiyordu. 1881 yılında, "Genç Molla" müstear adıyla, ileride kitap olarak da yayınlanacak olan "Russkoe Musulmanstvo" (Rusya Müslümanları) başlıklı makalelerini yazarak Akmescit'te çıkan "Tavrıda" gazetesinde yayımlandı. "RUSYA MÜSLAMANLARI" Gaspýralý'nın, sansürden geçmesi için çok ihtiyatlı ve zekice bir üslupla yazdığı bu makalelerinde, Rusya müslümanları açısından önemli tezler ileri sürülmüştür. Söz konusu makale asıl gaye, Rusları ürkütmeden, Ruslaştırma siyasetinin netice vermesinin mümkün olmadığını göstermek ve Rusya müslümanları

tehlikli gelişmelere dikkat çekerek- total bir modernizasyona davet etmektedir. Ýsmail Bey, Rusya'nın dünyanın en büyük müslüman ülkesi olma yoluna girdiğini, bunun aynı zamanda bir hıristiyan ülkesi olmasına aykırı bir durum tepkil etmediğini söylüyordu. Çoğu Rusya, müslümanları sadece vergi veren bir kitle olarak görmemeli, onlara Ruslarla eşit bir hukukî statü tanınmalıydı. Halbuki o zamana kadar uygulanan politikalar, özellikle Ruslaştırma politikası, müslümanları Ruslardan uzaklaştırmaktan ve cehalet karanlığına gömmekten başka bir işe yaramamıştı. Bu politikanın olumsuz sonuçlarından biri de, müslüman halkı perihan eden muhaceretlere sebep olmasındaydı. Ruslarla müslümanların kaynaşma-bilmeleri için bazı çareler de gösteren Gaspýralý, Rusya müslümanlarının herhangi bir müslüman milletten daha fazla medenileşmeleri gerektiğini söylüyor. "Biz istidatlı bir millettiz." diye "Bize yalnız medeniyeti kendi dilimizde öğrenme imkânını veriniz. Siz büyük biraderler, bize aydınlık veriniz! Mektepte Rus dili Ukraynalıların bile işine yaramadığı halde, Tatarların işine nasıl yarar? Rus dili, mektep vasıtasıyla değil, hayat şartlarının ve demiryollarının ve iktisadî hayatın gelişmesi nisbetinde kendiliğinden intihar eder. Müslümanlar arasında zararlı unsur, onların aralarında yetipmeye başlayan ve her nevi idealden mahrum kozmopolit züppelerdir. Bunlar ne İslamlar, ne de Rusya için faydalı olabileceklerdir!" FEDERATÝF SÝSTEM TEKLÝFY "Rusya Müslümanları'nda, Gaspýralý'nın Ruslara teklif ettiği, fevkalade bir devlet yapısının oluşturulmasıdır. Müslüman Türk kavimlerini Ruslaştırmak mümkün olmadığının göre en doğru yol, bu millet için adalet, ilim ve hürriyet vermektir. Sağlanacak eşit haklar, Rusya'ya birlik getirecek, o zaman Rusya'nın meseleleriyle "Gayrúrus" lar da, en az Ruslar kadar ilgileneceklerdir. Bu hususta Amerika ve Ýsviçre'yi örnek gösteren Gaspýralý, Rusya Türkleri'nin kimliklerini korumalarında İslâm'ın önemini ve mağlup edilemezliğini özellikle vurgulayarak, milletlerin eşitliği esasını dayanan federatif bir devlet yapısının tek çıkar yol olduğunu söylemektedir. Ýsmail Gaspýralý'nın fikirlerinin hemen tamamı olarak "Rusya Müslümanları"nda bulunmaktadır. Kırym dýbýndaki müslüman Türk aydınları üzerinde de derin etkiler bırakan bu daha önce de ifade ettiğimiz gibi, gerçekten çok dikkatli ve ihtiyatlı bir üslupla ifade edilmeyi. EVLÝLYĐY Gaspýralý, izin alamamasına rağmen, gazete çıkarma fikrinden asla vazgeçmemiştir. Bunun için, zemin yoklamak amacıyla, 1881 yılından başlayarak "Tonguç", "Ay", "Güneş", "Yıldız", "Mir'at-i Cedid" gibi çeşitli adlarla küçük risaleler yayınlamaya başladığı. Ne var ki, sansürü, bu risalelerin yayını, adları başka olsa da gazete hüviyeti taşıdıkları gerekçesiyle çok geçmeden yasaklayacaktır. faaliyetleri devam ederken, ismail Bey, bir de romantik bir aşk macerası yaşamıştı. 1882 yılında, Kazan efratından zengin bir aileden gelen İsfendiyar Bey'in kızını Zühre Hanım, amcası Ýbrahim Bey'le birlikte ciğerlerinden rahatsız olduğu için tedavi maksadıyla Kırym'a gelir. Rusça bilen ve kültürlü bir genç kız olan Zühre Hanım, yazılarını okuduğu Ýsmail Bey'e karşı büyük bir saygı ve ilgi duymaktadır. Birlikte Bahçesaray'ın tarihi yerlerini gezerken iki genç arasında sağlam bir aşk duygusu uyanır. Gaspýralý Ýsmail Bey, 1887'de Dereköy'-de evlenmiş, fakat ebinin kültür seviyesi kendisini anlayabilmekten çok uzak olduğu için, bu evlilik ancak bir yıl kadar devam edebilmiştir. Ýsmail Bey'in daha sonra Yalta'ya giden misafirlerini orada da ziyaret ettiğini, Zühre Hanım'a fikirlerinden ve ideallerinden bahsettiği gibi, duygularını da açtığını biliyoruz. Aynı yılın sonlarına doğru, Ýsmail Bey, Sibirya'ya giderek İsfendiyar Bey'i malikanesinde ziyaret edecek, kızını isteyince, gururlu bir aristokrat olan bu zengin fabrikatör tarafından kovulacaktır. Fakat iki genç de her şeyi göze almışlardır. Aralarında anlaşır ve Ýsmail Bey, bir gece yarısı Zühre Hanım'la kaçırır. Gizlice nikâhlarını kıydırdıktan sonra Bahcesaray'a dönerler. Hayatının sonuna kadar Ýsmail Bey'in idealine büyük destekçisi olan ve ona dört çocuk -veren Zühre Hanım, kocası, "Tercüman'ı çıkarmaya karar verdiği zaman, hiç tereddüt etmeden bütün altınlarını ve mücevherlerini ortaya koymuştur. "TERCÜMAN" Gaspýralý, bir gazete çıkarmak için tam dört yıl maddi yardım verdi, defalarca Petesburg'a giderek müracaatlarda bulundu ve nihayet 1883 yılında, Türkçe kısmı aynen Rusçaya da tercüme edilerek partıyla "Tercüman-ı Ahval-i Zaman"ı yayınlama iznini kopardı. Adını Pfnasi'nin Ýstanbul'da çıkardığı "Tercütman-ı Ahval-i Zaman" alan bu gazetenin Rusça adı da "Perevotcik" olacaktır. Zühre Hanım'ın zinet eşyalarını ve annesinden kalan kıymetli elbiselerini satarak elde ettiği paraya, 300 ruble kadar abone parasını da ilave ederek eski bir makine ve bir miktar hurufat alan Gaspýralý, ilk nüshayı 10 Nisan 1883'te çıkardı. Böylece "bahar güneşiyle dünya dirilip çiçeklendiği günlerde, uzun yıllardan beri kefenlerle örtülüp ölü gibi uyuklayan pimal Türklerinin ilk beyaz bahar çiçeği" açılmış oldu. Olayın asıl anlamlı tarafı, 1883'ün başlarında tarafından ibgalinin yüzüncü yılı olmasındaydı. Rus basınında ateşli yazılarla bu yıldönümü kutlanıyor, cilt cilt kitaplar yayınlanıyor, adeta bayram yapıyorlardı. Çünkü yüz yıl önce, General Potemkin komutasındaki Rus ordusu, 30 bin Kırym Türkünün cesedini toplayarak bu güzel Türk ülkesine girmiş, Karasu ve Bahcesaray'ı yakıp yıkmış, yağ-malamıştı. Ve büyük acılar, büyük göçler yaşanmış. Ama artık "Tercüman" bu acıların tercümanı, bu mazlum milletin sesi olacaktır. Tercüman,Rusya'da çıkan ilk Türk gazetesi olsa da ama yaygınlığı ve oynadığı rol bakımından en önemlisiydi. 1903 yılına kadar haftalık, 1903-1912 arasında haftada bazan iki defa, Eylül 1912'den sonra da günlük olarak tam 33 yıl yapıldı ve 1916 yılında kapandı. "DÝLDE, FÝKÝRDE, ÝPTE BÝRLÝ" dört sayfa olarak çıkmaya başlayan Tercüman -ki yazılarını Rusça tercüme de hesaba katıldığında iki sayfaya inmektedir- çok geçmeden, devrin şartlarına ve okur yazarlık oranına göre çok yüksek sayılabilecek tirajlara ulaşmıştı. Kafkasya, Kazan, Sibirya, Türkistan, Çin, hatta Ýran ve Mýsýr'da satılan Tercüman'ın büyük başarısı, Gaspýralý'nın sadece Rusya Türklerinin değil, bütün Türk milletleriyle yakında ilgilenmesinin yanısıra, "dil birliği" politikasının bir sonucudur. Gaspýralý'nın, bütün müslüman Türkler tarafından kullanılabilecek bir yazı dili ortaya koymak için gösterdiği büyük gayret, Rusya Türk-14 leri arasında kabile duygusunun ne kadar güçlü olduğu oldu dúbünülecek olursa, olağanüstü bir cesaret istiyordu. Nitekim Gaspýralý'nın faaliyetleri, büyük başarısının yanısıra, küçümsenecek bir başarıyla bir muhalefetle de karşılanmıştı. Kazan Tatar pairi Abdullah Tukay, Gaspýralý'nın ısrarla savunduğu ortak edebî dil hakkında yazıyordu: "Biz Tatarlık ve öyle kaldık. Türkler Ýstanbul'dadır, biz ise buradayız." Gaspýralý, aslında sadece dilde değil, Türk milletinin bütün alanlarında topyekün bir reform fikriyle ortaya çıkmıştı. Bu reformun temel prensibi ise, Tercüman gazetesinde, isminin hemen altında yer alan "Dilde, fikirde, işte birlik"ti. Bu sloganla veciz bir şekilde özetlenen programın ana esasları kısaca şunlardı: Mektepleri Avrupalı metodlarla ıslah etmek; bütün Türk dünyası için müpterek bir yazı dili oluşturmak: kadınlara hürriyet ve öğretim işlerinin yürütülebilmesi için hayır cemiyetlerinin kurulması. NASIL BÝR DÝL? Gaspýralý, dilde birlik" idealinin gerçekleştirilmesi için de, Türkçe'den mümkün olduğu kadar yabancı kelime ve kaideleri çıkarmayı ve her şeyden pek kaba olmayı mahallî kelimeleri Osmanlı-Türk tasrifine uydurarak kullanmayı öngörüyordu. Gerçekte nihaî hedefi temiz Ýstanbul Türkçesi'ydi. Sonunda öyle bir dil kurulmalıydı ki, Mehmed Emin'e yazdığı mektupta da söylediği gibi, Türkistan steplerindeki Türk deve-cilleri Dersaadet'teki kayıkçılar ve hamallar bile rahatça anlayabilirdi. Dübüncelerini sonuna kadar, ısrarla savunan Gaspýralý, Tercüman'ın Türk-İslâm dünyasının hemen her yerinde okunan bir gazete haline getirmeyi başarmıştı. Bu, hiç de küçümsenecek bir başarıydı. 1905 bunalımından sonra Kazan'da, Kafkasya'da, Türkistan'da ve Kırym 'da yayınlanan 35'ten fazla gazete ve dergide, çok sayıda hikâye ve romanda "Gaspýralý dili" kullanılmıştı. Tercüman'ın Ýstanbul'da da genellikle 5 bin adet satıldığı zaman

sayının 10-15 bine ulaştığı biliniyor. Ne var ki, bu inanılmaz başarı, Birinci Dünya Savaşı ve Rus İhtilaliyle birlikte kesintiye uğrayacaktır. Türkiye'deki Türk topluluklarının, ihtilalden sonra dil ve kültür alanında maruz kaldıkları ağır baskılar, Gas "ortak yazı dili" idealini, artık bir ütopya haline getirmiştir. KAYTMAZAĞA MAHALLESİNDE BİR MEKTEP Gaspıralı İsmail Bey, dil meselesinin çözümünü, diğer sosyal alanlardaki gelişmelerin ön şartı olarak görüyordu. Ona göre, dilin çağdaş gelişmelerle adaptasyonu gerçekleşmeden, toplumun modern ihtiyaçlarının karşılanması mümkün değildir. Türkçe konuşan dünyanın kaderi, a eğitimle herkes için geçerli olacak bir haberleşme aracının, yani ortak dilin tesisine bağlıydı. Bu ise sağlam bir eğitimle mümkün. Haziran 1895'te Tercüman'da yayınladığı "Park Meselesi" başlıklı makalesinde, Gaspıralı, şunları yazmıştır: "Serlevhaya Gladiston'luk, ya Bismark'lık iddiasında bulunduğum zannedilmesin. İndimde Park meselesi, maarif meselesi demektir. Model akıncılığın ve yöküncülüğün sonra hemen ta bu zamana kadar âlem-i İslâm'ın gayretten, gözden, kulaktan düşüp, koca gülmiskinhane harabesine çevrilip asırlarca terakkiden bi-behre kaldığı, büyük ulema zuhur etmediği tüccarlar yol bulamadığı, kânaşirlerin namları dahi unutuldu nedendir? Maarifsizlikten..." 1881 yılı itibarıyla Rusya Türklerinin 16 bin kadar mahalle mektebi bulunduğunu, bu mekteplerde yarım milyona yakın Türk çocuğu ömürlerinden beş yıl çürüttükleri halde, Türkçe beş okuyup yazma öğrenemediklerini söyleyen Gaspıralı, eğitimde köklü bir refoma gidilmesinin şart olduğunu söylüyordu. Yahya Kade, hatıralarında, aşağı yukarı aynı yıllarda mahalle mektebine üç yıl gittiği halde elifba'yı sökemediğini, daha sonra gönderilen usuldeki Mekteb-i Edeb'de ise, bu iş için üç beş günün yettiğini anlatır. Kısacası, Gaspıralı'nın pikâyet ettiği durum, sadece Rus için değil, Osmanlı ülkesi için de sözkonusudur. Bu konuda Tercüman'da sürekli yayın yaparak "Usul-ü cedid", yahut "usul-ü cedid" okulunun açılmasına önayak oldu. Bu okulda kendisinin yazdığı "Hüce-i Sybyân" adlı okuma kitabı okutulacaktı savtiye", harfleri değil, sesleri öğretmek esasına dayanıyordu. Ne var ki, "Kadimci"ler, yani eski metodu savunanlar, bu hususta Gaspıralı'ya şiddetle karşı koydular. Onların etkisiyle halk da, İsmail Bey'in Kaytmazağa mahallesinde açtığı okula karşı cephe almıştı. Aradan 45 gün geçti: Gaspıralı ve arkadaşları, elde ettikleri sonucu göstermek üzere Bahcesaray'ın ileri gelenlerine okula davet ettiler. Daveti kabul eden çok az sayıdaki misafir, öğrencilerin 45 günde, her gün sadece dört saat çalışarak okuyup yazma öğrendiklerini görünce göz yaşlarını tutamadılar. Bu olaydan sonra, Gaspıralı'nın itibarı epeyce yükselmişse de, Kaytmazağa "çabuk öğrenilen ilim çabuk unutulur" gibi gerekçelerle, saldırganlığını arttırarak devam ettirdiler. Bunun üzerine, Bahcesaray pazarındaki bir kahvehanede bir akşam mektebi açarak yirmi kadar hamal ve bakkal çağrılan davet eden Gaspıralı, 40 akşam bizzat ders vererek hepsine okuma yazma öğretmiştir. USUL-Ü CEDİD YAYILIYOR Bu arada Tercüman'da sürekli olarak "Usul-ü cedid"le ilgili makaleler yazan Gaspıralı, görüşlerini bütün Rusya Türklerine kabul ettirmek azmindedir. Bunun için her yıl Rusya'nın her tarafından müslüman tüccarların geldiği Nijinovgorot sergisine giderek "Usul-ü cedid" in propagandasını yapmaktadır. 1887 yılında Bahcesaray Numune Mektebi muallimi Bekir Efendi'yi Rezan vilayeti Ankerman beldesine göndermiş ve ikinci numune mektebinin orada açılmasını sağlamıştır. Tam-böf ve Penza vilayetlerinde fonetik metodu öğretmek için Bekir Efendi'ye verilir. Bu çalışmaların semeresi kısa zamanda alınıp çeşitli bölgelerden 80 kadar molla ve softa Bahcesaray'a gelerek "Usul-ü cedid" i öğrenip memleketlerine dönerler. Böylece beş altı yıl içinde, Rusya'nın hemen her vilayetinde ikişer üçer mektep işlah edilir. 1893'te Semerkant'a giden Gaspıralı, orada da bir "numune mektebi" nin açılmasını sağlamış, bu okul üç ay sonra hükümet tarafından kapatılmışsa da, fonetik metodun başarısını açıkça gösterdiği için, Orta Asya'da da peşpeşe "Usul-ü cedid" okulları açılmaya başlamıştır. 1904'te gelindiğinde, Rusya'daki bu okulların sayısı aşağı yukarı 5 bindir. Gaspıralı İsmail Bey'in mücadele azminin ve takipçiliğinin bir sonucudur bu. "Usul-ü cedid", kısaca özetlemek gerekirse, şudur: İlkokulun medresede ayrılması ve öğretmenlerinin bulunması, öğretmene sadaka değil maaş verilmesi, fonetik metod (usul-ü savtiye) uygulanarak öğretilecek okumanın yanısıra yazı öğretimine de önem verilmesi, kız çocuktan için ayrı okullar açılması, öğretimin, her yavaş yavaş kitapları hazırlamak bir program dahilinde yapılması. MÜSLÜMAN İTTİFAKI Gaspıralı İsmail Bey'in 1905 İhtilali'nden sonra Rusya Müslümanlarının ittifakı gayesiyle toplanan üç kongrede de önemli roller oynadığı, eğitim meselesinin ayrılmaz bir parçası olarak Kongre'de "dil birliği" ile ilgili görüşlerini bütün Rusya Müslümanlarına resmen kabul ettirdiğini görüyoruz (1906). "Usul-ü cedid" hareketinin başarısı ve Ekim Manifestosu'ndan sonra müslümanların kazandığı hürriyet, öte yandan "Müslüman İttifakı" için kongreler Gaspıralı'nın cesaretini arttırmıştır. Gerçekte, yaptığı bütün faaliyetler, onun Türk birliğinin daha ileri bir merhalesi olan birliğini hedeflediğini, fikri yapısının Türkçü olduğu kadar, İslamcı bir nitelik de taşıdığı göstermektedir. Nitekim 1907'de, Kırım "İslâm Kongresi" toplayabilmek için büyük gayret sarf etmiştir. 1910'da ise Hindistan'a gider ve Bombay'daki "Encümen-i İslamiye"nin toplantılarına katılarak görüşlerini anlatır, hatta bir "Usul-ü cedid" okulu açmayı başarır. Aslında Hindistan seyahat gayesi de, "Usul-ü cedid" okulu açmaktan ziyade İslam dünyasının harekete geçirmektir. Meprutiyet'in ilanından sonra İstanbul'a gelmiş ve büyük bir heyecanla karşılanmış (1909). Türkiye Türklüğüne büyük bir ilgi duyan Gaspıralı, Kıbrıs'ta da Rus baskısı karşısında savunmaktan, aleyhteki yazılara cevap vermekten asla çekinmemiştir. Birinci Dünya Savaşı arifesinde İstanbul'a tekrar gelerek Türkiye'yi savaşa girmemesi hususunda uyarmaya çalışan Gaspıralı, Türk dünyasının yetiştirdiği nadir zekalardan biriydi, büyük mücadele adamı ve gerçekten inanmış bir idealistti. Gaspıralı İsmail Bey, 11 Eylül 1914 Cuma günü Bahcesaray'da vefat etti. Ertesi gün muhteşem bir cenaze töreniyle, Mengligiray Han türbesi civarında toprağa verilen büyük idealistin ölümü, bütün İslam dünyasında çok büyük bir teessür uyandırdı. Alıntılar Ülkü Ocakları